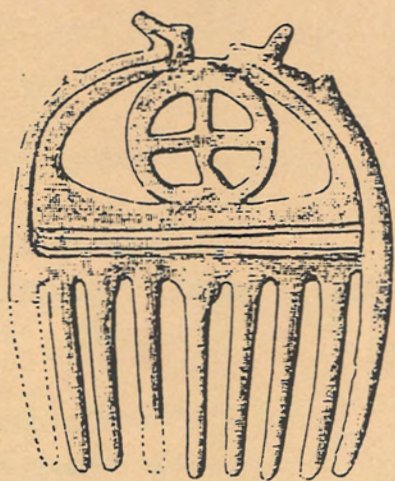

Utskrift

3 • 1 9 9 3

Innehåll:

Erik Rosengren:

INLEDNING s. 5

Tore Artelius:

SHM NR 8685

Fornlämning från yngre bronsålder s. 7

Christina Rosén och Bo Strömberg:

SPÅR EFTER MEDELTIDA GÅRDSLÄMNINGAR I ÅRSTAD s. 21

Mats Regnell:

ÄLDRE BRONSÅLDERNS ODLING

Nya kunskaper genom fynd från södra Halland s. 37

STIFTELSEN HALLANDS LÄNSMUSEER, UPPDRAGSVERKSAMHETEN

HALLANDS LÄN

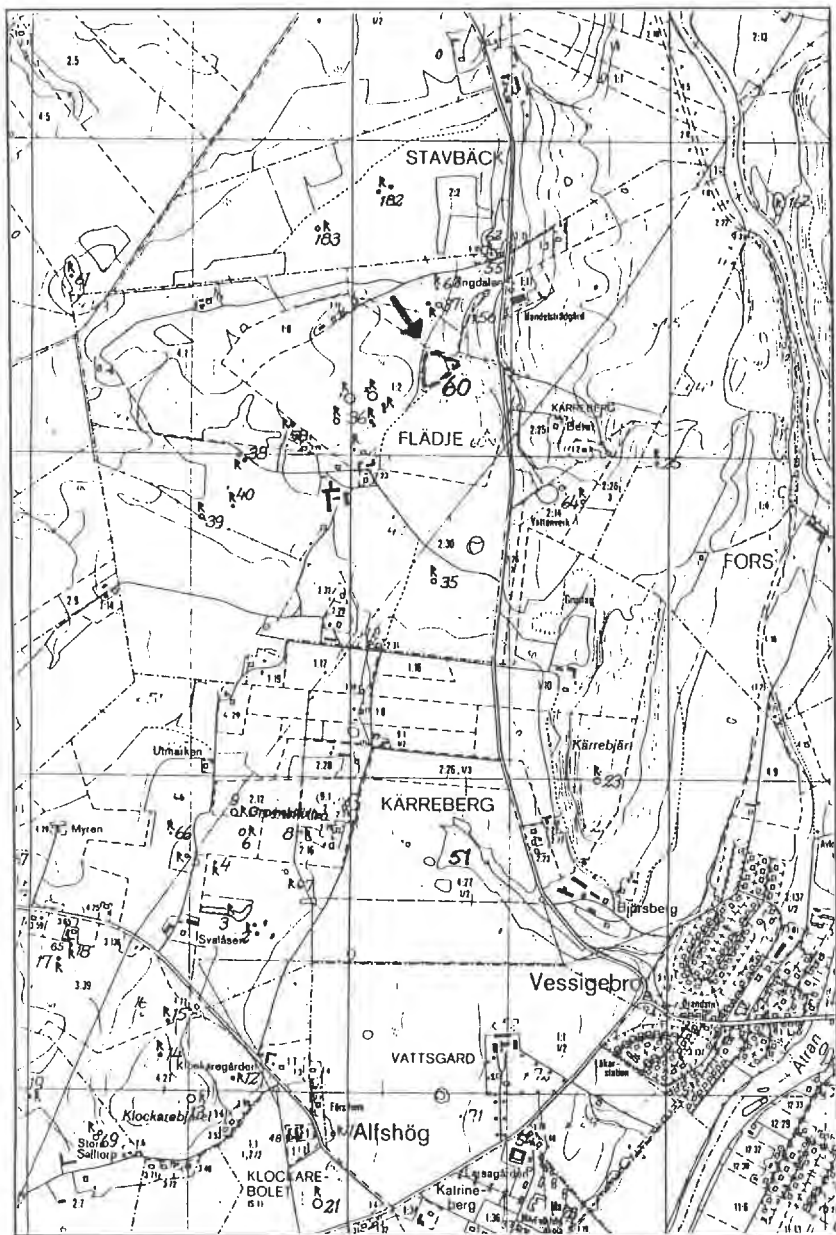

Fig 1. Karta över området kring Flädje. På kartan har kända fornlämningar och 1991 års undersökningsplats markerats (fornl 60).

SHM nr 8685

En fornlämning från yngre bronsålder

av Tore Artelius

Byn i landskapet

Resultaten av en arkeologisk undersökning kan förhöjas genom att det tidigare gjorts intressanta fynd på platsen. Ett exempel på detta är undersökningen av en lämning från yngre bronsålder i byn Flädje i Alfshögs socken.

Alfshögs socken i Falkenbergs kommun är i förhållande till sin storlek en av de mest fornlämningsrika i Halland. Den ligger nästan inklämd mellan Vessige i öster och Ljungby socken i väster. Området är som helhet mycket kuperat och östra delen av socknen utgörs av Ätradalens västra sluttningsområden. Stora delar av socknen är odlingsmark, men stora igenplanteringar med barrskog har också gjorts under de senaste fyrtio åren. Flädje by ligger uppe i ett höglänt backlandskap strax väster om Ätran. Byn ligger än idag med gårdarna väl samlade i en bykärna, undangömd för nordanvindarna av en hög och kraftig bergås. Uppe på åsen finns en välbevarad fornlämningsmiljö bestående av gravar, skålgropar och stensträngar (fornl 36). På åskrönets topp syns ett magnifikt bronsåldersröse i vilket fynd gjordes redan för 140 år sedan.

Sockennamnet Alfshög är märkligt. Namnet ger en aning om den framträdande roll fornlämningar spelat i bygden. Alfs hög är också namnet på en gravhög. Om man läser Jöran Sahlgrens rader om Flädje i

”Ortnamnen i Hallands län” finner man dessutom att också denna namnform har liknande anknytning. Namnet har tolkats som ”flat hög”, en beteckning för en gravhög. Byn Flädje bär alltså även den namn med gravanknytning (Sahlgren 1950). Säkerligen är det stora röset uppe på åsryggen källan till bynamnet, eller möjligen är det den stora flacka stensättning som klär bergskränet strax öster om röset.

Om äldre fynd och arkeologiska undersökningar

Redan 1852 gjorde drängen Emanuel Larsson, i ett ”stenröse” uppe på den höglänta åsen ovanför byn, ett märkligt och praktfullt fynd. Vid stenbrytning fann han i röset en ”dolk av brons, en dekorerad kniv, en kam och en syl” (ATA). Det var nu inget vanligt ihopkastat röse av odlingssten. Istället rör det sig om ett 32 meter i diameter stort, och drygt 2,5 meter högt gravröse med brätte och vall kring ytterkanten.

Emanuels fynd hamnade snart på pränt. De finns avbildade redan i dåtidens vetenskapliga verk. Kammen i brons och den lilla kniven finns återgivna i Sven Nilssons ”Die Ureinwohner des Scandinavischen Nordens” (Nilsson 1866). ”Dolken” kan ses i ”Atlas for Nordisk Oldkyndighed” utgiven av Nationalmuseet i Köpenhamn redan 1857 (Atlas, BIII). Fynden finns också beskrivna i Montelius ”Halländska fornsaker från hednatiden” år 1869, och i ”Minnen från vår forntid” (Montelius 1869, 1917). De många återgivningarna säger oss något om den dåtida bedömningen av fynden.

Dolken var nu egentligen ingen dolk utan istället rör det sig om ett miniatyrsvärd. Miniaturföremål påträffas ganska ofta i bronsålderns gravar, främst i yngre bronsålderns brandgravar. Framställandet av föremål i miniatyr understryker tingens symbolvärde. För frigörandet av de dödas

Fig 2. Fotot visar det stora bronsåldersröset uppe på bergryggens krön. Graven är delvis restaurerad i samband med sk AK-arbeten under 1930-talet. Foto Gisela Ångeby.

andar, inför resan, krävdes endast en symbolisk föremålssuppsättning. Man var medveten om att resan företogs utan bagage.

Svärdet från Flädje är 17 cm långt och största bredden, över hjaltet, är 2,2 cm. Svärdstypen dateras till bronsålderns IV:e period och tillhör typgruppen IIB, miniatyrsvärd med njurformad svärdsnopp (Baudou 1960 s 158, Montelius 1917, nr 1206).

Kammen har ett genombrutet halvcirkelformat överstycke. I halvcirkeln är en cirkel med ett kors i (Montelius 1919, nr 1366).

Hjulkors tolkas som symboler för solen och solvagnens hjul på sin färd över himlavalvet. Hjulkorset har sålunda varit en symbol förankrad inom trosuppfattningens ritualer, och dessa symboler återfinns sedan i bruksföremåls utformning och dekor.

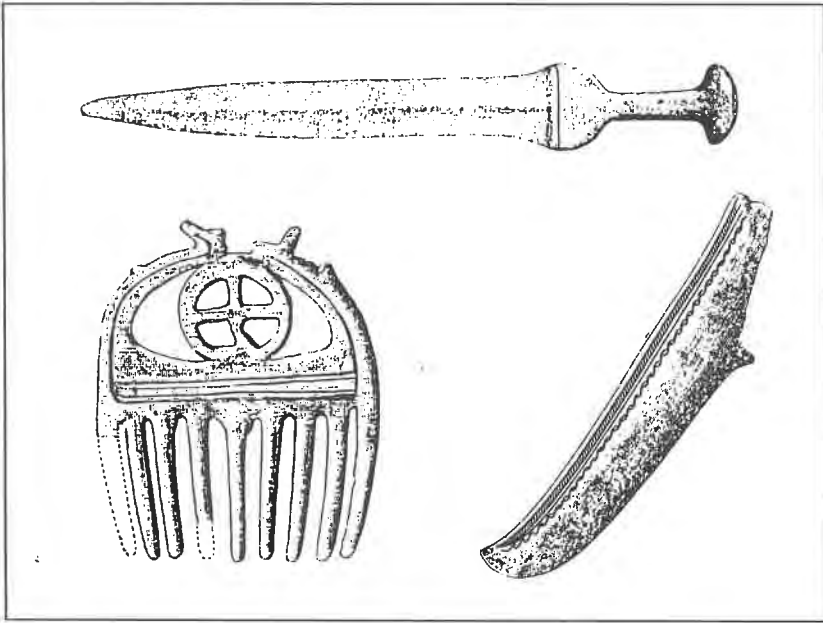

Fig 3. Bronsföremålen från röset i Flädje. Överst syns miniatyrsvärdet, slätt och utan prydnader enligt Montelius beskrivning. Därunder är kammen med hjulkorset i överstycket. Bredvid är den längs med bladets ryggsida ornerade rakkniven. I röset påträffades också en syl i brons.

Tyvärr vet vi inget om gravgömmans utformning. Det framgår inte heller av de knappa uppgifterna om föremålen påträffades invid varandra eller om det kan röra sig om fynd från fler än en gravsättning, men ur daterings- och typsynpunkt är det möjligt att de representerar en begravning. De är av ungefär samma ålder. Rakkniven är tyvärr skadad så att greppet saknas och endast själva bladet återstår, men typen kan även den, precis som kammen, genom sin utformning och dekor härledas till period IV-V (Montelius 1917, nr 1249).

Alldeles invid den plats där 1991 års undersökning gjordes grävde man sig år 1884 genom ett mindre stenröse. I röset fann man sju hela

Fig 4. Gjutformar för tillverkning av holkyxor som gjorts i Flädje. Foto ATA.

gjutformar till holkyxor och en gjutform för en sk rätmejsel. Lindälv skriver att Alfshög är den "på dylika fornfynd rikaste socknen i hela Norden" (Lindälv 1964, s 13). Ungefär kring sekelskiftet hittades sedan, i direkt anslutning till den nu aktuella undersökningsytan, återigen i ett "stenröse", en gjutform för bronsskäror. Dessa "stenrösen" har sannolikt varit skärvtenshögar, där kasserat material ackumulerats. Till detta skall läggas ytterligare fynd av en form för gjutning av en holkyxa i Dal (jfr Lindälv 1929 s 62).

Alfs hög, och då menar jag fornlämningen, ligger inte långt från sockenkyrkan på ett impediment mellan en åker och en gammal grustäkt. Gravhögen är idag skadad, fjorton meter stor i diameter och upp emot en meter hög (fornl 11). Redan 1814 gjordes en undersökning i gravhögens centrum. Då gjordes fynd av "ett kopparsvärd, en flintkniv och en urna med brända ben och aska" i en liten stenkista. Uppenbarligen rörde det sig om en mycket tidig brandgravgömma från äldre bronsåldern. Vid en senare undersökning år 1924 visade det sig dock att denna

bronsåldersgrav var anlagd i ingången till en avsevärt äldre grav. Under gravhögen från äldre bronsålder dölde sig resterna av vad som tolkades som en dös från stenåldern (Bexell 1927).

Strax norr om Alfs hög borttogs 1863 en stor gravhög på den plats där skolhuset/församlingshemmet idag åter-

Fig 5. "Fågelmannen" från Glassbacka. Foto ATA.

finns (fornl 10). I högen påträffades två begravningar i form av urnor med brända ben i (ATA). Tyvärr är fynden sedan länge förkomna. Av beskrivningen att döma, en stor hög med urnegravar, rörde det sig sannolikt om en gravanläggning från yngre bronsåldern. Ett annat och mycket känt fynd i närområdet är "Fågelmannen" från Glassbacka. Figuren är formad som en holk så att den kunnat fästas längst upp på en stav.

I en liten, nu utdikad mosse vid Kärreberg, strax söder om Flädje gjordes i seklets början ett depåfynd av en yxa i brons samt en sannolikt spiralvriden halsring (fornl 51). Båda fynden är förkomna varför typerna inte kan fastställas. Spiralvridna halsringar finns främst i period IV-VI (Montelius 1917).

I området kring Glassbacka och ned till Alfshögs kyrka finns en stor mängd gravar bevarade. Strax väster om kyrkan ligger på Klockarebjäret en 25 meter stor och drygt 2 meter hög gravhög (fornl 13). En bit norr om kyrkan i riktning mot Flädje finns gravfältet Svalåsen bestående av 3 gravhögar och 3 stensättningar (fornl 3). Ytterligare några hundra meter norr om Svalåsen ligger den stora överodlade gravhögen Gravnekullen (fornl 9). Tvåhundra meter söder om kyrkan låg tidigare socknens kanske största gravanläggning Vinterhögen (fornl 21). Idag är högen avplanad, utplöjd och överodlad.

I området kring Alfshög, Flädje, Glassbacka och Stavbäck återfinns större högar, rösen och stora flacka stensättningar, just bronsålderns gravtyper, i koncentration i förhållande till andra områden. Står man sedan i Flädje eller Alfshög och blickar över Ätran mot Vessige så finns en likartad koncentration av större, ofta nedplöjda gravhögar på den stora åsen söder om Vessige.

1991 års undersökning

Inom det ca 60 hektar stora område som nu tagits i anspråk för anläggandet av en golfbana finns som nämnts flera kända fornlämningar. Dessa är främst förhistoriska gravar, mestadels stensättningar, men också ett röse samt en domarring finns. Gravarna är från brons- och järnålder, men det finns också två exempel på borttagna hällkistor. Det stora röset och de stora flacka stensättningarna är säkerligen från bronsåldern, medan flera av de mindre stensättningarna är av äldre järnålderskaraktär.

Här finns också tre lokaler med skålgropar. I de angränsande socknarna Askome och Vessige finns ett stort antal kända lokaler med skålgropar, oftast belägna uppe på bergryggar. Till detta skall läggas att omfattande fynd av enstaka föremål gjorts (bl a ytterligare ett fragment av en gjutform för tappskäror) och gravar har bortodlats i äldre tid.

Det finns också lämningar i odlingslandskapet som inte är möjliga att säkert tidfästa. Dessa är främst stensträngar samt vägar.

Undersökningsplatsen låg på en avsats i den mäktiga åsens östsluttning ned mot Ätrans dalgång. Fornlämningsområdet med det stora röset (fornl 36) ligger bara ett hundratal meter sydväst om boplaten uppe på krönplatån. Under den tunna matjorden på avsatsen är ren sand.

De anläggningar som påträffades var mycket enhetliga till sin karaktär. Det rörde sig om stora, upp till drygt fyra meter långa, och metern djupa, kokgropar. Anläggningarna var 20 stycken till antalet. Groparna hade en massiv fyllning av skörbränd sten och träkol mot botten av anläggningarna. Ett övre lager i groparna bestod av kulturlager/mylla. Det var i detta övre lager, som härrör från igenfyllandet av groparna som

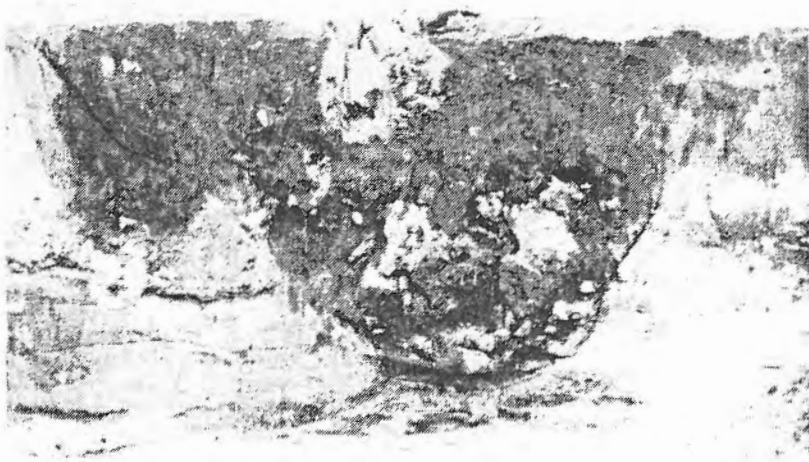

Fig 6. Fotot visar en av de mindre kokgroparna under utgrävning. I det undre lagret är en mängd skörbränd sten, sot och kol. Ovanpå detta ligger sedan ett tjockt igenfyllnadslager. I detta lager gjordes bl a fynden av keramik.
Foto Lars Lundqvist.

fynden av främst keramik gjordes. Enligt uppgifter skall den skärvstenshög i vilken påträffades gjutformar ha legat bara ett trettiotal meter sydöst om de nu undersökta groparna. På den utpekade platsen platsen påträffades dock inga spår av en skärvstenshög eller andra anläggningar.

Keramik fanns i fyra av de tjugo kokgroparna. Det övre fyndlagret kan beskrivas på så vis att groparna fyllts med avfall, bl a keramik. Sammanlagt påträffades fem olika kärl. I en anläggning fanns rester av minst två krukor. Den ena har varit ett ca 25 cm högt, pottformat kärl i rödgult gods med rabbad yta och tendens till fingerdragningsdekor. Den har plan botten samt tunn och svagt insvängd mynningsrand. Den andra

är av dubbelkonisk typ i mörkt, närmast glättat gods med skarp bukövergång. Den har tunn, utsvängd mynning och vertikal jämbred hank anslutande direkt till mynningsranden. Dess höjd går ej att fastställa. Kärltypen har påträffats både som gravgods och i boplatssammanhang.

I anläggning 7 fanns delar av ett mindre dubbelkoniskt kärl med slät yta och rundad buk samt vertikalt placerad hank anslutande till mynningen. Det tillhör samma typgrupp som den glättade krukans från anläggning 3. I anläggning 8 påträffades fragment från ytterligare ett dubbelkoniskt kärl med mörkt gråsvart, närmast glättad yta. Detta var ca 12 cm högt, med en rundad bukövergång och en tunn, svagt utsvängd plan mynningsrand. Det kan beskrivas som en blandform av två definierade typer. Klart är att formen hör hemma i samma tidsperiod som de två ovan nämnda. Slutligen fanns så i anläggning 10 några fragment av ett kärl närmast identiskt med det som påträffades i anläggning 7. Möjligen är detta (i anläggning 10) lite mindre till storleken.

Keramiktyperna är vid en jämförelse sparsamt förekommande i halländska boplatssfynd. Av fem stycken krukor är fyra dubbelkoniska medan en är av den spannformade typen, vilken är vanlig under yngre bronsåldern. De kan dateras till perioderna IV - VI med en tyngdpunkt i period V för de dubbelkoniska kärlen med vertikal mynningsanslutande hank.

Två 14C-dateringar har utförts på träkol från kokgropar (Ua-5630 och Ua-5631). Det rör sig om kol taget i botten-skiktet av groparna. De kalibrerade värdena anger att groparna med stor sannolikhet anlagts och brukats någon gång under period IV eller övergångsskedet till period V.

Platsens och områdets representativitet

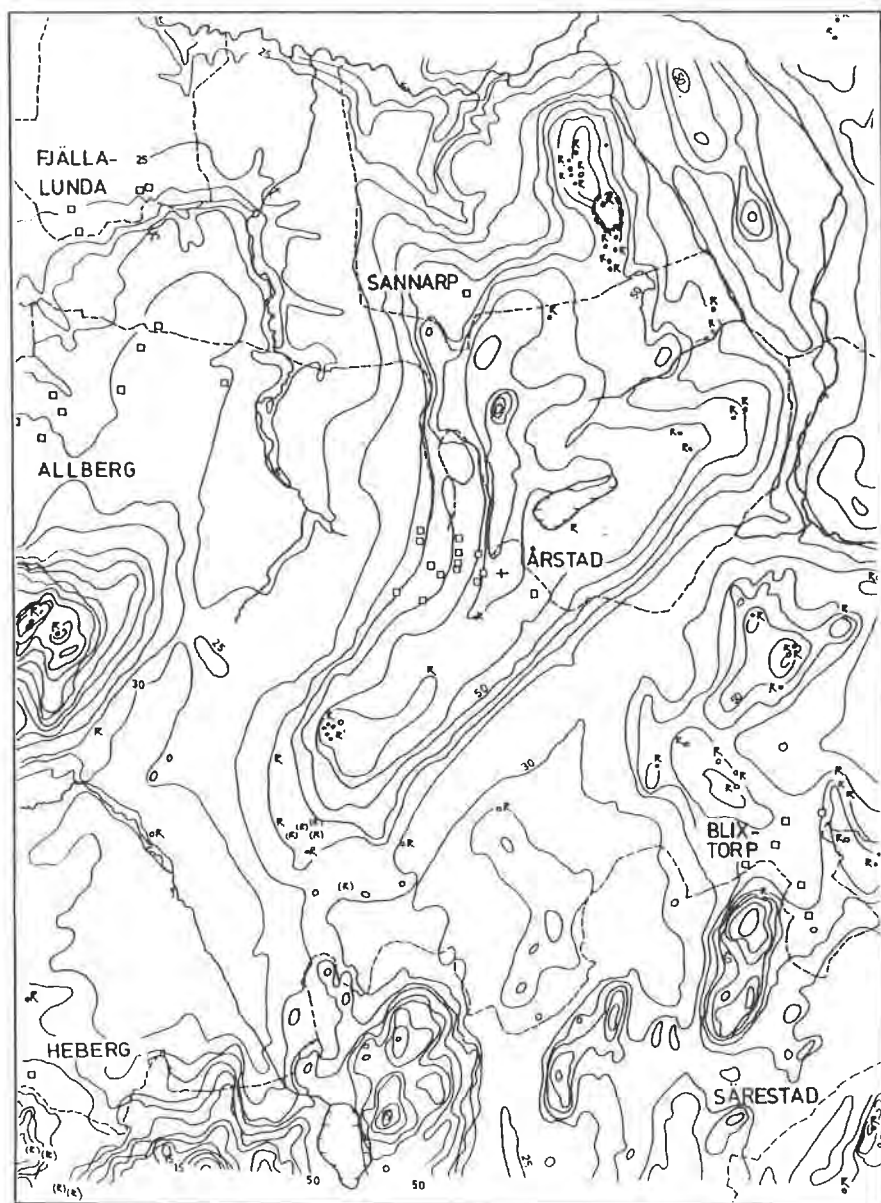
Vid en värdering av de bevarade fornlämningarna, fynd av gjutformor, gravgåvor, boplatsfynd och prestigeföremål som "fågelmannen" så får vi en ovanlig och sammansatt bild av Flädjeområdet. Komponenternas sammansättning och synkroniteten hos dem medför att området inte helt smälter in i den bild av yngre bronsålderns bebyggelse vi har för södra Halland.

De boplatser som undersökts kännetecknas av ett stort antal lämningar där en ofta en tydlig boplatsorganisation kan spåras. I några fall finns också bevarade huskonstruktioner. Vid flera lokaler har på senare år också en direkt bebyggelsekontinuitet från äldre bronsålder in i period IV och V beläggas, något som inte är vanligt i andra områden (jfr t ex Carlie 1992, Ängeby 1993).

Snarare framstår Flädjeområdet som jämförbart med platser där hantverksfunktionen kring bronsgjuteri understrukits som i Broåsen, Haagfyndet eller boplatserna vid Skälby med den skillnaden att i Flädje återfanns endast täljstensformor för redskap (Lindälv 1980, Neergaard 1908, Oldeberg 1960)

Gjutformarna omfattar holkyxtyper som brukats under period IV och V. En av formarna saknar jämförbara fynd. Täljstenen är säkert lokalt utvunnen. Gjutformarna är brända och på flera av dem syns tydliga sprickbildningar. De har alltså sannolikt deponerats som avfall. Gjutformarna är i och för sig ett depåfynd, men helt utan offeranknytning eller sakral karaktär (jfr Larsson fig 101, 102).

Möjligt är förstås att även "Fågelmannen" är lokalt framställd vilket skulle moderera synen på redskapsproduktion. Inom rimlig närhet finns, förutom det angivna fyndet av halsring och yxa i mossen vid Kärreberg alldeles invid Flädje, bara ett depåfynd av offerkaraktär. Det

Figur 1. Fornlämningar samt äldre byar och gårdar kring Årstad.
Fornlämning 3 är det skrafferade området i nordväst.

Carlie, L 1992: Brogård - ett brons- och järnålderskomplex i södra Halland.
Dess kronologi och struktur. Hallands Läns museers skriftserie 6. Lund.

Larsson, T B 1986: The bronze age metalwork in southern Sweden.
Archaeology and Environment 6. Umeå.

Lindälv, E 1929: Gjutformar från bronsåldern och ett halländskt täljstensbrott.
Hallands Hembygdsförbunds skriftserie 1.

Lindälv, E 1964: Täljstensfynd och täljstensbrott i Halland. Vår bygd. Varberg.

Lindälv, E 1980: Fornfynd och fornminnen i norra Halland.
Tredje upplagan. Kungsbacka.

Montelius, O 1869: Halländska fornsaker från hednatiden.
Hallands Fornminnesförenings Årsskrift 1869.

Montelius, O 1917: Minnen från vår forntid. Stockholm.

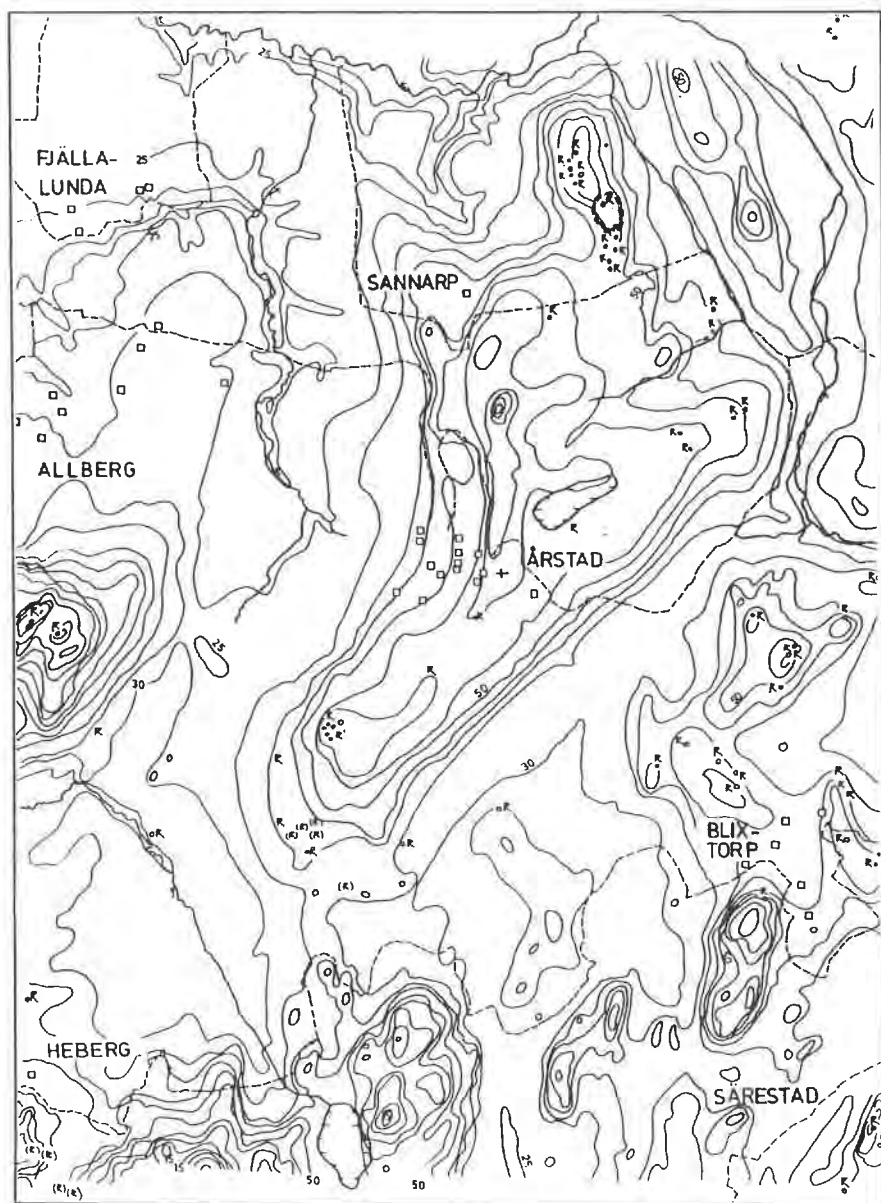
Neergaard, C 1908: Haag-fundet. En Affaldsdyngge fra en Metalstøbers Hytte,
fra den yngre Bronzealder. AArb. f. nord. Oldk.

Nilsson, S 1866: Die Ureinwohner des Scandinavischen Nordens - Das
Bronzealter. Hamburg.

Oldeberg, A 1960: Skälbyfyndet. En boplatsslämning från den yngre
bronsåldern. KVHAA. Stockholm.

Sahlgren, J 1950: Ortnamnen i Hallands län, del 2. Lund

Ångeby, G 1993: Ett bronsåldershus i Köinge, Falkenbergs kommun.
Kulturmiljöenheten Årsredogörelse 1992. Länsstyrelsen i Hallands län.

Figur 1. Fornlämningar samt äldre byar och gårdar kring Årstad.
Fornlämning 3 är det skrafferade området i nordväst.